

Östbuletinen

Nr. 1, 2010, årgång 14

Innehåll

Sista striden för ett sovjetiskt kommunistparti <i>Torgny Hinnemo</i>	2
Rysslands jordbruk 1990-2009 <i>Ingemar Nilsson</i>	6
Mitt första honorar <i>Magnus Ljunggren</i>	10
Världspremiär i Jerevan <i>Hans-Gunnar Adén</i>	11
Recension:	
Salomé Zourabichvili:	12
La tragédie géorgienne 2003-2008. De la révolution des Roses à la guerre (Grasset 2009) <i>Hans-Gunnar Adén</i>	12

*Sällskapet för studier av Ryssland,
Central- och Östeuropa samt Centralasien*

Sista striden för ett sovjetiskt kommunistparti

Torgny Hinnemo är journalist och föreläsare. Han har bland annat arbetat som korrespondent och som UD:s analytiker för det forna Sovjetunionens numera suveräna stater

Mark Tkadjuk är påtagligt rastlös när vi möts på ett kafé i Moldovas huvudstad Chişinău. Han mumlar något som ska föreställa en fråga om jag har något emot att han röker. Innan han avslutat meningen är han dock redan halvvägs till rökarnas rum där han får tända sin cigarrett.

Vi minns båda ett samtal vi hade för snart nio år sen. Den då 35-åriga universitetsrektorn iförd en elegant kostym hade nyss blivit en inflytelserik person. Kommunistpartiet, som han representerar, hade oväntat vunnit en jordskredsseger. Nu är han klädd i skinnjacka och har kommit raka vägen från en tvådagars turné bland partiorganisationer ute i landet. Efter parlamentsvalet i juli förra året har kommunisterna på nytt förpassats till rollen som opposition. Hans parti har nu utnyttjat sin möjlighet att ändå blockera majoritetens kandidat när parlamentet skulle välja president. Om det inte gjorts det, riskerade kommunisterna att glömmas bort som en potentiell politisk kraft bland väljarna. När de nu å andra sidan bestämt sig för att ingen president alls är bättre än en som stöds av majoriteten, riskerar ekonomin i Moldova som redan är Europas fattigaste land att paralyseras.

För Tkadjuk handlar det om hans kommunistparti liksom i Ryssland och Ukraina kan komma att reduceras till en relik från Sovjetsamhället, utan chans att någon mer gång få bära regeringsportföljer. Naturligtvis handlar det också om huruvida hans egen politiska karriär nått sitt slut redan innan han fyllt 44.

Parlamentsvalet i Moldova 2001 blev en manifestation mot korruptionen. Den sittande regeringskoalitionen fick klä skott för den. I dess ställe fick kommunistpartiet absolut majoritet vilket gav det makt att utse sin ledare Vladimir Voronin till statsöverhuvud. Kommunisterna hade dock ont om erfarna politiker i de egna leden. Dessutom ansåg partiledningen att en del medlemmar var alldeles för mycket sovjetnostalgiker för att passa i en regering. Därför bjöds många som inte tillhörde partiet in att hjälpa till att styra landet. Den som höll samman allt inklusive det i grunden splittrade kommunistpartiet var Voronin.

Parlamentsbyggnaden i Comrat

Korruptionen minskade emellertid inte och Voronin och hans familj skodde sig själva under hans åtta år vid makten. Efter det

ordinarie parlamentsvalet 2009 behöll kommunisterna nätt och jämnt majoriteten men det räckte inte längre för att de ensamma skulle kunna utse landets president. När parlamentsledamöterna misslyckats att samla tre femtedelar bakom en kandidat till statschefsposten tvingades man gå till parlamentsval ännu en gång i juli samma år. Inför det valet lämnade talmannen Marian Lupu kommunisterna och hans nybildade parti fick 13 procent av rösterna. Därmed hade kommunisterna förlorat också den enkla majoritet som de behållit efter valet tre månader tidigare.

Det finns likheter mellan den nuvarande händelseutvecklingen i Moldova och det som hände när Eduard Sjevardnadze tvingades avgå från presidentposten i Georgien i november 2003. Protester mot korruption och valfusk utmynnade då i det som kom att kallas Rosenrevolutionen. När situationen blev ohållbar hjälptes USA och Ryssland åt att övertala Sjevardnadze att avgå och därmed bana väg för den nuvarande presidenten Micheil Saakashvili. Till skillnad från Sjevardnadze behövde Voronin inte tvingas bort från presidentposten. Han avgick i konstitutionell ordning. Men han har därefter styrt sina kommunister i parlamentet så att det inte lyckas få ihop de 61 av totalt 101 ledamöter som behövs för att utse en ny president. Voronins bud till den nya regimen är att kommunisternas röster måste betalas med garantier om att han inte berövas den förmögenhet han skaffat sig under åren som statschef.

Likheten med Georgien består i att både Ryssland och väst ser Voronin som en förbrukad kraft och ser helst att Lupu blir president som den sittande majoriteten vill. Med sin närmast socialdemokratiska profil representerar han en medelväg mellan de nya marknadsliberalerna och det underfinansierade sociala skyddsnät som kommunisterna lämnat i arv.

Arméuppvisning i Chisinau:

Många såg avlägsnandet av Sjevardnadze som ett tecken på avspänning mellan USA och Ryssland, men inte alla. En av skeptikerna var Shalva Kupertadze som just hade pensionerats som chef för den militära säkerhetstjänsten i Georgien. Så här sa han till mig då:

I Washington och Moskva måste de ju tänka tanken att relationerna kan bli sämre mellan dem någon gång i framtiden. Och då kan ju Georgien bli ett föremål för konflikt om de har delat ansvar. Därför tror jag att de kommer att försöka enas om vilka delar av landet som är den enes och den andres intressesfär.

I augusti 2008 fick vi facit. USA och Nato förhöll sig passivt när Georgien och Ryssland hamnade i krig om provinsen Sydossetien och när på kuppen också Abchazien utropade sig självständigt från Georgien.

Lika lite som i fallet Georgien är det sagt att Ryssland och väst lagt sina ambitioner att dra i olika inrikespolitiska trådar i Moldova åt sidan. Spänningarna inom det moldoviska samhället blev synliga vid de demonstrationer som följde efter det första av valen 2009. Presidentpalatset stormades, ett par våningar plundrades och en rumänsk flagga placerades högst upp innan byggnaden också skadades av brand.

Det märkliga var att polisen stod handfallen och tittade på, när till en början ganska få personer tog sig in i byggnaden. Moldaviska journalister berättar för mig att en av deras kollegor som arbetar vid presidentens presstjänst blev förtvivlad när hon från gatan såg att plundrare tagit sig in i hennes arbetsrum. Hon virade en duk om huvudet för att inte avvika från de andra när hon tog sig upp till rummet för att rädda sina privata tillhörigheter. Den då sittande regeringen anklagade grannstaten Rumänien för att ha underblåst oron.

Många månader senare, en timme efter att Tkatchuk lämnat mig på kaféet där han berättat om sin vända, briserar en granat mitt i en folkmassa på Chişinău huvudgata Ştefan cel Mare. Närmare fyrtio personer skadas men som genom ett underdör ingen. Moldova har i stort sett varit förskonat från politiskt våld sedan inbördeskriget i början av 1990-talet men de senaste incidenterna har väckt oro.

Inom Moldovas gränser finns en region, Transnistrien, som står utanför statens kontroll på samma sätt som Abchazien och Sydossetien i Georgien. Eftersom Transnistrien inte gränsar till Ryssland är det mindre troligt att Ryssland någon gång i framtiden kommer att erkänna regionen som en egen stat. Därför har den transnistriskaste ledningen satsat på att deras territorium (med knappt en halv miljon invånare) och resten av Moldova (med 3,5 miljoner invånare) ska betraktas som två jämlika delar av en federation. Därmed skulle Transnistrien i praktiken kunna sköta sin inrikespolitik själv och lägga in veto mot utrikespolitiska beslut som dess ledning ogillar.

Ryssland spelade dock en viktig roll när Transnistrien bröt sig loss och har ingen brådska att släppa ifrån sig sitt trumfkort. Den gamla sovjetarmén, som under rysk ledning fanns kvar i Transnistrien under inbördeskriget 1992, deltog inte i striderna men försåg den transnistriskaste sidan med vapen. I dag har resterna av armén status som fredsbevarare och motiverar också sin

närvaro med att den ammunition och de vapen som Sovjetunionen lämnat efter sig inte får falla i fel händer. Ett enigt Moldova inklusive kommunisten Voronin har krävt att trupperna dras bort. Ett antal stater, däribland Sverige, har sedan många år erbjudit sig att bekosta tågtransporterna av krigsmateriel till Ryssland där den kan förstöras.

Ryssland, som har en stor ambassadbyggnad med Chisinaus kanske mest iögonfallande fasadbelysning, torde dock vara intresserat av både säkerhetspolitiska och ekonomiska garantier om man en gång i framtiden ska vara beredd att dra tillbaka sina 200 soldater. Ryssland vill ha otvetydiga garantier för att landet förblir alliansfritt. Moldova är också fortsatt intressant som ett transitområde för Rysslands handel med Balkan.

En komplikation är att en majoritet av Transnistriens befolkning i dag inte är intresserad av att åter bli en del av Moldova som det var under de sista 45 åren av Sovjetunionens existens. I samband med Sovjetunionens sönderfall uppstod oro för rumänsk nationalism bland de 35 procent av Moldovas befolkning som inte hade rumänska som modersmål. Även i Transnistrien var då de rumänskspråkiga den största etniska gruppen följd av ukrainarna. Den från Ryssland invandrade direktören Igor Smirnov och andra affärskretsar hade dock ett personligt intresse över att ta kontroll över Transnistrien där huvuddelen av den moldoviska industrin fanns. Av det skälet blev det bara i den här regionen som man tog till vapen för att bryta sig loss från Moldova. God hjälp fick Smirnov av frivilliga kosacker från Ryssland som var de mesta fruktade bland de moldoviska försvararna.

I dag har många invånare i Transnistrien tröttnat på Smirnov och hans nygamla KGB som kallas MGB och hans affärsimperium. Men samtidigt har de större hopp om ekonomisk utveckling i samförstånd med Ryssland än med det utfattiga

Moldova. Det är också i ljuset av detta som man bör se IMF:s färska åtagande att låna ut 290 miljoner dollar för att täcka Moldovas budgetunderskott för 2009 och lika mycket för att spä på valutareserven. IMF:s klartecken har följts av utfästelser från EU och USA. EU har inte bara ett eget intresse av att hjälpa Moldova att komma ur sin misär med arbetslöshet och omfattande spridning av tuberkulos och HIV. Enda möjligheten att locka Transnistriens invånare att frivilligt återintegrera sig med Moldova består i att landet kan visa på en ekonomisk tillväxt som inger hopp för alla.

Det är för övrigt inte bara folket i Transnistrien som Chişinău har anledning att försöka attrahera. I den sydvästra delen av Moldova bor drygt 150 000 gagauzer. Mil efter mil kantas vägen dit av valnötsalléer där alla landets invånare har rätt att skörda om hösten. Gagauzerna talar ett turkiskt språk men har av tradition varit ortodox kristna som många andra i Moldova. Också längs Gagauziens gränser var det spant när jag var där 1992. Hotet kom dock mera från de medborgargarden som drog dit från Chişinău än från gagauzerna själva. Minoriteten insåg att den var för liten för att kunna hävda sina intressen annat än via det internationella samfundet. 1994 fick gagauzerna som ursprungsfolk speciella rättigheter men fortfarande tolkar deras egna ledare och ministerierna lagen olika.

Mihail Sirkeli, som är gagauz och i regionhuvudstaden Comrat leder en organisation för medborgarutbildning bland unga, riktar kritik åt båda hållen.

Vanligt folk bryr sig inte om politiken. Men våra ledare tolkar autonomi som att vi är en fullfjädrad delstat som ska utveckla egna lagar om det mesta. Däremot har de inte gjort mycket för att utveckla den gagauziska kulturen vilket ju är det centrala i våra rättigheter.

Sirkeli säger att det har getts ut ett enda kassetband med sånger på gagauziska sedan Sovjetunionens upplösning. Och

sedan regionen fick sin speciella status 1994 har den folkvalda ledningen inte hållit ett enda sammanträde eller fört ett enda protokoll på gagauziska. I Gagauzien är det officiella språket ryska precis som det var på Sovjettiden.

Jag frågar 16-åriga Olesa Ivanova i skolan i staden Ceadâr-Lunga vad Moldovas premiärminister heter. Hon skakar på huvudet. Resultatet blir detsamma när jag undrar om hon känner till namnen på talmannen, huvudkandidaten till presidentposten. I Gagauzien ser man på rysk TV och den rapporterar inte om moldoviska inrikesnyheter.

– Nu undervisar vi trots allt i gagauziska. Det gjorde vi inte på sovjettiden, säger Olesas rektor Duana Bacu.

Den nya regeringen i Moldova har en lång uppförsbacke framför sig. Det är inte säkert att den lyckas. Men om den nya regeringen misslyckas är det inte heller säkert att kommunistpartiet får ännu en chans. Mellan raderna förstår jag att Tkatjuk hellre skulle vilja se att regeringskoalitionen ställer upp en nyliberal presidentkandidat än en avfalling från hans eget läger. Då skulle kommunisterna kunna säga att det var de som räddade de sociala förmånerna i utbyte mot att majoriteten fick utse en president från sitt eget block. Lupu kan däremot hävda att det är hans egen förtjänst om de svaga grupperna får fortsatt stöd trots den sviktande ekonomin.

– Jag fruktar att det här bokstavligen är sista striden, säger Tkatjuk.

Rent konkret väntas striden utspelas under sommaren eller början av hösten 2010 då Moldova tvingas att ännu en gång välja ett nytt parlament i hopp om att få en sammansättning som kan enas om en ny president. I början av 2010 tillsatte den nye talmannen Mihai Ghimpu en kommission av 25 historiker och andra experter som före valet ska hinna lägga fram en rapport om KGB:s och kommunistpartiets

aktiviteter i Moldova under Sovjet-perioden.

Om de politiska blocken inte når en kompromiss eller ingen vinner striden, riskerar Moldova att för lång tid framåt hamna i ett politiskt träsk. Där kan omvärlden fiska efter de politiker som passar deras utrikespolitiska agenda för dagen. Moldova är ett litet land men dess betydelse för Europa och dess stabilitet bör inte underskattas.

Torgny Hinnemo kommer i mars 2010 ut med boken *Berättelser från ett land som inte finns. Människor, möten och miljöer i det forna Sovjetunionen* på Norstedts förlag.

Rysslands jordbruk 1990-2009

Ingemar Nilsson, konsult och f.d. svenskt lantbruksråd i Moskva

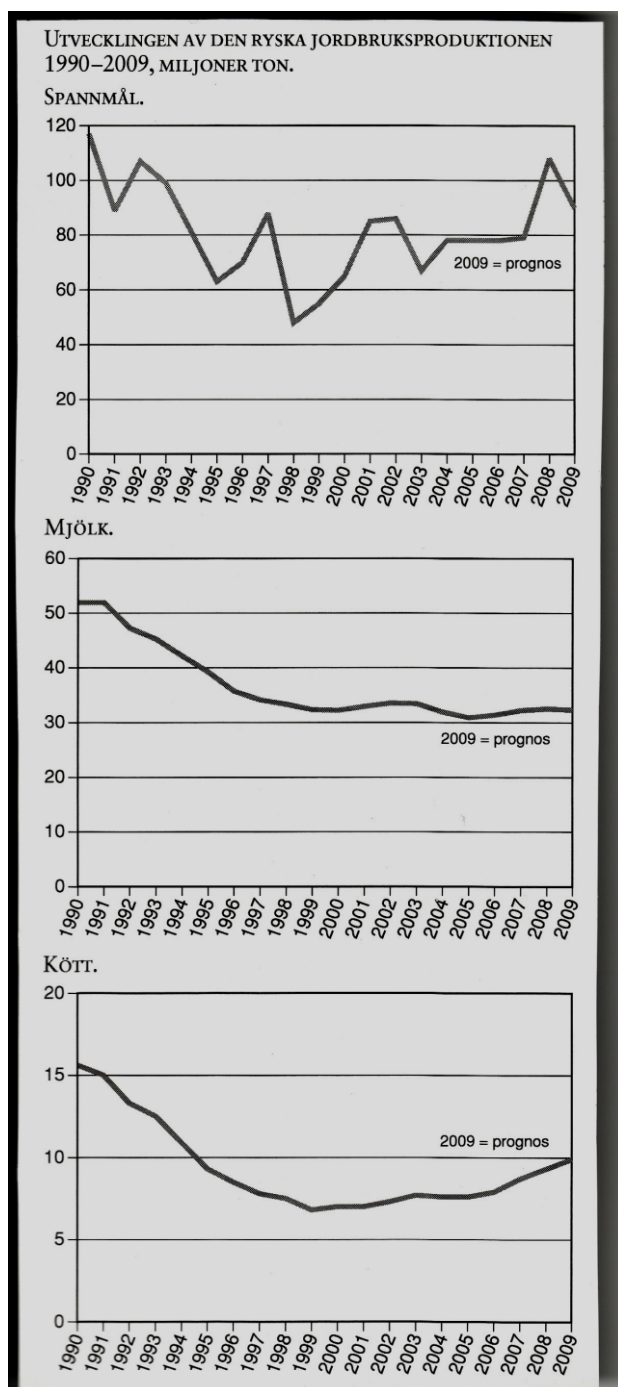
Vi kan nu överblicka det ryska jordbrukets utveckling under två svåra decennier. Nittioalet innebar att produktionen halverades. Det nu gångna decenniet har sett en återhämtning av spannmålsproduktionen och en förbättring av köttproduktionen – ledd av en hårdtsatsning på broilerindustrin – medan mjölksektorn trots stimulanser har svårt att komma igen.

Privatisering i olika betydelser

Jordbrukets ”privatisering” under nittioalets första år innebar att staten lösgjorde sig från ägandet av – och det ekonomiska ansvaret för – jordbruket. Men företagsformer, organisation och arbetsmetoder förblev i praktiken oförändrade; även om kol – och sovchozer formellt bytte namn till aktieföretag med de anställda som delägare. Samtidigt klippte staten av stödet till jordbruket som under Gorbatsjov-åren hade ökat kraftigt och nått 80 PSE-procent (OECD:s Producer Subsidy Estimate), dvs. att av jordbruksföretagens intäkter var 80 procent olika former av stöd, bara 20 procent betalningen för vete, mjölk, etc. Resten av nittioalet innebar utbredd fattigdom och nollinvesteringar i jordbruket. Försöken att skapa privatjordbruk av västeuropeisk modell, inledda 1989, avstannade 1994 pga. det allmänna nödläget i sektorn. De omfattade då 8 procent av jordbruksarealen.

Först 2002 kom en vändning. Då antogs den i åtta år blockerade och i många vändor omarbetade jordlag som legaliserade köp och försäljning av jordbruksmark, d.v.s. verklig privatisering. Dess effekt blev under de följande åren främst att övervinster från oljesektorn, nu privatägd av ett antal oligarker, investerades i jordbruksmark och jordbruk. Detta påstås ha skett på dåvarande presidenten Putins uttalade önskan. T.ex. fick oljebolaget Lukoil en jordbruks- och spannmålshandelsdivision. Pengar från livsmedelsindustrin och den gråa sektorn följde efter, liksom ett stort antal utländska – även svenska – investerare. Rörelsekapital och pengar till investeringar pumpades in i det ryska jordbruket, med effekt först i spannmålssektorn. Staten bidrog med subventioner på konstgödsel och stöd till leasingsystem för jordbruksmaskiner. Med stigande oljepriser kom även subventioner på drivmedel.

Diagram 1.

Källor: Roskomstat, Jordbruksekonomiska forskningsinstitutet, Ryska jordbruksministeriet.

Kött och mjölk

Den ryska statsbudgeten, rik genom olje- och gasboomen, ansågs nu ha utrymme för en satsning på animaliesektorn. I första

omgången inriktades den på broiler-industrin, med snabba resultat. Efter dessa framgångar gick man vidare med svinsektorn: investeringsstöd, fodersubventioner, mm., också det med gott resultat. Sedan 2006 är en ambitiös plan för hela animaliesektorn i kraft, men nu med tyngdpunkten på nötkreatur och mjölk. Det starkaste medlet är subventionerade eller helt räntefria krediter för nybyggnad och renovering av djurstallar; andra åtgärder är leasingsystem för utrustning och avelsdjur; djurbidrag av EU-typ; subventioner för el mm. Planen sträcker sig till 2012. Men i mjölksektorn vill resultaten inte riktigt materialisera sig. Detta gäller också nötkött, som nästan kan ses som en sidogren av mjölkproduktionen. Uppfödning av speciella kötttraser är mycket ovanlig.

Företagsformer

Den ryska statistiken skiljer på tre företagsformer: storjordbruk (tidigare kol- och sovchozer), bondejordbruk, hushållsjordbruk (lantarbetarnas jordlotter, kolonilotter). Många av storjordbruken är nu uppköpta av s.k. agroholding-bolag som kan äga hundratusentals hektar mark. Men de f.d. kol- och sovkhözerna kvarstår för det mesta som driftsenheter. De tre företagstypernas andel av produktionen var 2007:

Bondejordbruk	8 %
Hushållsjordbruk	45 %
Storjordbruk	47 %

Storjordbruken dominerar de viktigaste fältgrödorna: spannmål, oljeväxter och sockerbetor, med c:a 80 procent.

Bondejordbruken är starkast på spannmål och oljeväxter, där de på sina 8 procent av åkerarealen svarar för c:a 20 procent av produktionen. Privatbönderna har i stort sett hållit sig borta från den investeringskrävande och mindre lönsamma animalieproduktionen. Mjölk- och köttproduktionen fördelar sig ungefär jämnt mellan storjordbruken och hushålls-

jordbruken, men tendensen är att storjordbruken ökar sin andel. Potatis och grönsaker kommer till 90 procent från hushållsjordbruken.

Produktionens underliggande faktorer: Spannmål

Arealen under spannmålsgrödor har minskat från drygt 60 milj. ha 1990 till 42-45 milj. ha de senaste åren. Marginell åker i norr har övergetts och odlingen koncentrerats till de goda spannmålsjordarna i södra och mellersta Ryssland. Men även där ligger stora arealer i träda, redo att åter tas i bruk. Hektaravkastningen är på väg upp igen, men fortfarande låg; ungefär hälften av den i Europa eller Nordamerika. I genomsnitt för all spannmål var den 2007 2,0 ton/ha; rekordåret 2008 steg den med 20 procent till 2,4. Detta kan inträffa om vädret ett år är gynnsamt i alla de stora spannmålsregionerna. Utsugna jordar, tömda på växtnäring, är den andra viktiga förklaringen till fallet i spannmålsproduktionen. Användningen av mineralgödsel i växtodlingen minskade under 90-talet till 15 procent av 1990 års nivå. Under det gångna decenniet har gödslingen ökat igen, hjälpt av kapitalinflödet i jordbruksföretagen och statliga subventioner. I första hand har ökningen gått till krävande och lönsamma grödor som solrosor och sockerbetor. Men även spannmålsodlingen har sett en fördubbling av gödselanvändningen från c:a 25 kg/ha (NPK) till c:a 50 kg.

Vete är den dominerande grödan. Tre år i rad (2005-07) var spannmålsskörden 78 miljoner ton. Den fördelades så här, med smärre variationer mellan åren:

Vete	48
Råg	4
Korn	15
Havre	4,6
Majs	3,1
Hirs	0,5
Bovete	0,6
Ris	0,6
Baljväxter	1,6

Summa 78,0

Av veteskörden gick c:a 20 miljoner ton till human konsumtion, nästan lika mycket, 18 m ton, användes till foder; resten, c:a 10 m ton, exporterades.

Mjolk

Antalet mjölkkor sjönk mellan 1990 och 2007 från 20 till drygt 9 miljoner, eller till 45 procent av den ursprungliga nivån. Mjolkproduktionen föll till 60 procent. Genomsnittsavkastningen per ko var 1990 2 781 kg och nådde en bottennivå 1996 på 1 948 kg. Sedan dess har den stadigt förbättrats och nådde 2007 3 758 kg för att nästa år för första gången passera 4 000 kg. Den är fortfarande mycket låg: motsvarande siffror är för t.ex. Kanada 7 962, för Finland 7 706 och Sverige 8 162 kg. Målet är nu att kombinera avkastningsökning med ökat koantal. Prognosen för produktionen 2009 pekar dock på en minskning med 0,5 procent, motsvarande 62 procent av -90 års nivå. Målet är nu att kombinera avkastningsökning med ökat koantal. Produktionen 2009 uppvisade en liten ökning med 0,7 procent, motsvarande 64 procent av 1990 års nivå.

Kött

Köttproduktionen sjönk till en lägsta nivå 1999 på 45 procent av 1990 års. Sedan dess har man arbetat sig upp till 63 procent, genom en stark utveckling av först broiler- och sedan svinsektorn (kombinerad med en omstrukturering och uppräckning av foderindustrin). Nötköttproduktionen är helt kopplad till mjölkdjuren och hålls tillbaka av dels det halverade antalet kalvar, dels bristande lönsamhet och organisatoriska stelheter. Andelen fjäderfäkött är hög jämfört med andra länder. Köttproduktionen fördelades 2007 så här, i miljoner ton levande vikt:

Nöt 2,9

Svin	2,6
Fjäderfä	2,7
Övrigt	0,5
Summa	8,7

Stöd till jordbruket

PSE-talen, som under de sista sovjetåren hade nått 80 procent, sjönk och antog mot 90-talets mitt negativa värden, dvs. det övriga samhället tog från jordbruket. Under perioden 2001-05 låg PSE på i snitt 16 procent, att jämföras med dåvarande 18 för USA och 33 för EU. Någon aktuell PSE-beräkning för Ryssland har inte gjorts, men genom de senaste årens stödprogram bör Ryssland ha gått förbi USA och minskat avståndet till EU.

Försörjning och import

Under nittioalets omvandlingar försämrades konsumenternas köpkraft starkt, samtidigt som livsmedelssubventionerna togs bort. Per capita-konsumtionen av kött per år sjönk från 60 till 40 kg; mejeriprodukter såg en liknande utveckling. Man kompenserade med bröd, pasta, gröt och potatis. Men produktionen av mjölk och kött hade sjunkit ännu snabbare: lösningen blev en snabbt ökande import av kyckling från USA ("Bush-ben"), nötkött från EU, svinkött från Brasilien, smör och ost från Nya Zeeland, osv. Under det nu gångna decenniets snabba ekonomiska tillväxt – fram till det senaste årets ekonomiska kris – har konsumtionen återvänt till och passerat tidigare nivåer: per capita-konsumtionen av kött nådde 64 kg, vilket kan jämföras med Sverige 85 och Frankrike 100. Rysslands import av livsmedel ökade från 7,4 miljarder USD år 2000 till 35,2 miljarder 2008. Kött är den dominerande varan, följt av mejeriprodukter och socker. 2008 svarade importen för – enligt olika källor – mellan 32 och 39 procent av köttkonsumtionen; för mejeriprodukter var importandelen 21 procent (i mjölkekvivalenter). För enskilda produkter är importandelen ännu större, för kyckling c:a 50 procent, även om den

inhemska produktionen ökat sin andel. För socker finns en fördelning som har gällt även under sovjettiden: hälften eget, hälften import (mest som råsocker). Även för socker finns ambitionen att minska importen, som styrs av ett komplicerat system av kvoter och tullar. Köttimporten är också kvotstyrd.

Men Ryssland har också en jordbruks-export, dominerad av spannmål. Den har ökat från 5,8 miljarder USD år 2000 till 9,4 miljarder 2008. De senaste normalåren med skördar i storleksordningen 80 m ton har gett utrymme för en export kring 12 m ton, högre under goda skördeår. Den siffran kan väntas öka ytterligare. Men den skall ses mot bakgrund av att landets fodersädsförbrukning under nittioalet sjönk från 70 till 37 m ton. Nu har den åter ökat till intervallet 45-50 m ton. Under 1970- och 80-talen importerade Ryssland fodersäd till en hög egen animalieproduktion. Dvs. det man importerade var mest kvalitetsvete till kvarnindustrin, motsvarande mängd inhemskt vete användes som foder. Nu importerar man köttet och osten och exporterar spannmål.

På kort sikt leder den ekonomiska krisens verkningar för de ryska konsumenterna till minskad efterfrågan och en dämpning av importen. I ett framträdande i början av december 2009 sade jordbruksminister Jelena Skrynnik att importen av kött under årets första hälft sjunkit med en tredjedel och att man till slutet av 2009 kunde vänta en importandel på 25 procent. Dessutom finns en diskussion om höjt gränsskydd i form av kvoter (främst) och tullar. Där har man hittills hållits tillbaka av förhandlingarna om WTO-medlemskap. Men Ryssland avser att dra tillbaka sin ursprungliga ansökan och göra en förnyad sådan som skall innebära medlemskap för Ryssland, Vitryssland och Kazakstan som grupp, eller åtminstone samtidigt. Detta är ett annat sätt att säga att man inte är intresserad av WTO-medlemskap inom överskådlig framtid. Men läget är oklart – detta kan vara en del av kraftmätningen

mellan de s.k. *siloviki* och *tsiviliki*. Även om skälen är allmänpolitiska, så får jordbruksministeriet och allierade krafter genom en störd eller starkt fördröjd WTO-process friare händer att stödja det egna jordbruket och motverka importen. Enligt ministern förväntas importandelen för kött år 2012 sjunka ytterligare till 18 procent, för mejeriprodukter till 16 och för socker till 32 procent.

Allt detta bidrar till att uppfylla målen i den doktrin för livsmedelssäkerhet som antogs i början av 2010. De senaste månadernas uttalanden från regeringen är starkt optimistiska. I kyckling/broiler-sektorn har ökad produktion och minskad import lett till en självförsörjningsgrad på över 70 procent. ”Om 4-5 år”, säger jordbruksministern, ”kan vi börja exportera”. Och för spannmål är ambitionsnivån ännu högre: ”Under en period av 10-15 år avser vi att öka våra leveranser till världsmarknaden till 40 miljoner ton årligen”.

Mitt första honorar

Magnus Ljunggren, professor emeritus, författare

1963 gjorde jag min journalistiska debut på Expressens kultursida i form av en intervju med Sovjetdramatikern Anatolij Sofronov som just besökte Stockholm. För säkerhets skull, eftersom jag ville ha fortsatt visum, skrev jag mig som ”Bertil Block”.

Kort dessförinnan hade ett brev från en anonym ryss gått ut i emigrantpressen. Där utpekades Sofronov som en grafoman som gjort karriär under Stalins sista år genom att hänsynslöst ange och eliminera mer begåvade kolleger. Han hade efterhand tillskansat sig en enorm makt över litteraturen. Den makten utnyttjade han också efter Stalin till att kväsa skapande och originalitet.

Brevet (formulerat av den framstående litteraturvetaren Julian Oksman, Jurij Tynjanovs vän – det fick vi veta senare) var i själva verket ett nödrop. Pendeln höll nu på att slå tillbaka efter tövådersåren. Aleksandr Solzjenitsyn – som debuterat hösten innan med *En dag i Ivan Denisovitjs liv* – hade plötsligt bringats på reträtt. Under våren hade Chrusjtjov hållit ett förmaningstal till Sovjetförfattarna i Kreml. Oksman skrev:

”Sofronov är välkänd för sin brist på litterär talang och okänd för den roll han spelat i den tragiska domen över en rad författare, gamla som unga. Som sekreterare i Sovjetunionens författarförbund följde han vaksamt ifyllandet av de frågeformulär som tillställdes blivande medlemmar. Sina iakttagelser rapporterade han sedan till MGB, säkerhetsministeriet. Särskilt tragiskt var det öde som drabbade Nadezjda Nadezjdina. Hon dömdes till åtta års straffarbete på en anklagelse från Sofronov som 1950 hade upptäckt att hon en gång uteslutits ur Kommunistiska ungdomsförbundet därför att hon yppat tvivel på Stalins genialitet. Nadezjdina återvände från lägret vanställd och bruten.”

Det framgick parentetiskt att Sofronov med sin attack mot Nadezjdina egentligen hade varit ute efter hennes lärare, den judiske barnboksförfattaren Samuil Marsjak, i samband med senstalinismens s.k. antikosmopolitiska kampanjer. Sofronov var till allt annat en svårartad antisemit.

Jag var 20 år och läste ryska på Stockholms högskola. Emigrantpressen studerade jag noga, nu fick jag för mig att jag – med stöd i brevet - skulle syna Sofronov. Utan något som helst mandat begav jag mig till Svenska författarförbundets lokal i Hornsberg i Stockholm dit den sovjetiska författargruppen hade kallat till presskonferens. Där fanns också litteraturkritikern Jan Olov Ullén från Stockholms-Tidningen och allmänreportern Alma Braathen – Sovjetvänlig och

med rysk pseudonym, Brodjaga - från Dagens Nyheter.

Sofronov visade sig vara stor och väldig, på flygplatsen hade han blandats ihop med ryska tyngdlyftare som kommit med samma plan. Han utgöt sig om fred och vänskap och excellerade i klyschor. Om en kaukasisk kollega i sällskapet deklarerade han att dennes talang nådde högre än berget Elbrus.

Jag började med att fråga honom om man kunde tala om 1956, avstaliniseringens år, som en gränslinje i Sovjetlitteraturen. Det tyckte han inte: ”Det skrevs sannfärdigt hos oss också tidigare, våra författare har alltid speglat den revolutionära processen i samhället.” Gränser uppstår möjligen, tillade han, när en ny stor talang framträder.

Var Solzjenitsyn en sådan talang? Nej, Sofronov förklarade att den uppmärksammade debutanten faktiskt redan hade börjat tappa av: ”Han måste lära sig att förstå livet i hela dess djup.”

Så mästrade stalinisten den f d lägerfångnen. I efterhandsperspektivet kan man notera att Solzjenitsyn vid samma tid i hemlighet började på *Cancerkliniken* – romanen om en cancerdrabbad partifunktionärs skräck året 1955 inför hemvändande Stalinfångar som han själv, med sina angiverier, kastat i läger. I romanens ursprungsversion pekas just Sofronov ut som representant för de partitrogna makulaturförfattare som tagit över litteraturen.

Till slut ställde jag min huvudfråga: ”Vad tycker ni om Nadezjda Nadezjdinas författarskap?” Då blev det tyst. För ett kort ögonblick såg han, som jag minns det, spänd och lätt förvirrad ut. Sedan fann han sig och utbrast, med en anmärkningsvärd tvetydighet, om man beaktar att tjallandet var hans profession: ”I Sovjetunionen finns det 5000 författare. Ni måste förstå att jag inte kan hålla reda på alla.”

Den 13 september 1963 flöt intervjun in på sidan, med kulturchefen Bo Strömstedts hjälp. Snart trycktes den i översättning i

den emigranttidning, *Nasje Obsjtjeje Delo*, som gått ut med Oksmans brev. 300 kronor blev mitt honorar – stora pengar på den tiden.

Jämmt ett år senare föll Chrusjtjov. Den s.k. stagnationen tog sin början – och med den författarprocesserna och förföljelsen av Solzjenitsyn. Anatolij Sofronov satt orubbad kvar i sin maktposition. Först med perestrojkan var hans tid ute: veckobladet *Ogonjok*, som han i många år varit chefredaktör för, blev ironiskt nog till glasnosts själva slagskepp. Just före Sovjetunionens sammanbrott dog han.

Världspremiär i Jerevan

Hans-Gunnar Adén, Sveriges ambassadör i Armenien och Azerbajdzjan

Få svenskar är medvetna om hur populär Astrid Lindgrens *Karlsson på taket* är i länderna i forna Sovjetunionen. Volvo, IKEA och ABBA i all ära, men det är faktiskt *Karlsson på taket* som många ryssar, ukrainare, georgier m.fl. kommer att tänka på i första hand när de hör talas om Sverige.

Ett enda exempel. På barnkonstmuséet i Armeniens huvudstad Jerevan finns en utställning som heter *Världen sedd genom armeniska barns ögon*. Där finns en teckning som föreställer Sverige och Finland. På den finländska delen tronar jultomten, på den svenska sidan flyger fyra stycken *Karlsson på taket* runt i den svenska naturen, över städer som Uppsala och Stockholm. Alla, barn och vuxna, har nämligen sett den ryska tecknade filmen om *Karlsson*, baserad på Ilon Wiklands illustrationer. Denna film visas i repris gång på gång och är älskad av alla.

Vad kunde då vara ett naturligare sätt att lyfta fram det svenska EU-ordförandeskapet än att ta fasta på den svenskaste av symboler i denna del av världen? I november ordnade därför Sveriges ambassad i Armenien en

utställning i Jerevan med Ilon Wikland-illustrationer kallad *Karlsson på taket flyger igen*. Bilderna finns numera i Haapsalu i Estland, där Ilon Wikland växte upp, och utställningen arrangerades i samarbete med Estlands ambassad. Efter som illustrationerna i Astrid Lindgrens böcker ursprungligen var svart-vita blev denna utställning en världspremiär, ty Wikland hade inför evenemanget färglagt bilderna.

Utställningen blev en stor framgång. Den invigdes som sig bör av Ilon Wikland själv. I en kommentar efter evenemanget uttryckte hon sin tillfredsställelse över att utställningen blev så välbesökt och att den täcktes så väl av teve, radio och press. Hon var tacksam över att ha fått möjlighet att upptäcka Armenien med dess gamla kultur och få se Ararat, armeniernas heliga berg.

Estlands utrikesministerium har beslutat att fullfölja detta svenska initiativ genom att planera visning av utställningen i flera andra huvudstäder, bl.a. Kiev, Madrid, Prag, Berlin och Paris.

Recension:

Salomé Zourabichvili:

La tragédie géorgienne 2003-2008.

De la révolution des Roses à la guerre (Grasset 2009)

Hans-Gunnar Adén, ambassadör

Fascinerande livsöde – ena dagen fransk diplomat och nästa dag utrikesminister i Georgien. Salomé Zourabichvili är född och uppvuxen i Frankrike men av georgisk börd. Hennes farfar var minister i den sista georgiska regeringen under Georgiens korta självständighetsperiod efter första världskriget, innan landet införlivades med Sovjetunionen efter bolsjevikernas erövringskrig 1921.

I sin bok skildrar Zourabichvili hur hon anländer till Tbilisi som fransk ambassadör i november 2003, lagom i tid för att uppleva rosenrevolutionen med egna ögon.

Äntligen har Georgien befriats från den gamla nomenklaturen, som sugit ut landet, och kan utvecklas till en normal demokrati med fungerande marknadsekonomi! Hon delar befolkningens glädjerus och dess hopp om en bättre framtid tack vare rosenrevolutionärernas beslutsamma politik. Hon konstaterar att elektriciteten kommer tillbaka efter år av ett liv i mörker, att poliserna inte längre tar mutor i varje gathörn, att skatteintäkterna ökar och statsbudgeten fylls på så att pensioner och löner till de statsanställda kan betalas ut, att bankväsendet börjar fungera och att ekonomisk tillväxt äntligen kan noteras.

Därför kan hon i mars 2004 med glädje acceptera erbjudandet att bli Georgiens utrikesminister: på så sätt vill hon tjäna sitt ursprungliga, men ändå nya, hemland och hjälpa det i dess demokratiska och västorienterade utveckling. Hennes största framgång som georgisk utrikesminister blir att förhandla fram ett avtal med Moskva om tillbakadragande av de ryska trupperna från Georgien och avveckling av de ryska baserna i landet.

Men redan från början dämpas hennes entusiasm av obegripliga arbetsmetoder och allehanda kvarlevor från den sovjetiska tiden. Den kommunistiska byråkratin under ledning av den gamla nomenklaturen visar sig svår att bekämpa. Korruptionen och svågerpolitiken i det ministerium hon satts att leda är utbredda. Maktkoncentrationen kring presidenten och det styrande partiet väcker obehag. Bristande respekt för mänskliga rättigheter inger oro. Relationerna inom den högsta ledningen präglas av servilitet, ömsesidig misstro, förtal, intriger och bråk som ibland urartar i handgripligheter. Presidentens nattliga vanor med regeringssammanträden kring midnatt påminner på ett obehagligt sätt om Stalin. Den officiella retorikens överdrivna självgodhet och bristen på självkritiska analyser ter sig omogna och ansvarslösa.

Med facit i hand konstaterar Zourabichvili att hon misstog sig när hon trodde att hon utnämndes till georgisk utrikesminister för

att kunna delta i den georgiska reformprocessen och verka för Georgiens sak i världen. Istället valdes hon ut, hävdar hon, för den positiva effekt utnämningen av en kvinnlig minister ur de georgiska emigranternas krets i ett europeiskt land skulle få för Saakasjvilis egen popularitet, inom såväl som utanför landet. Det var aldrig meningen att hon skulle spela en verklig roll och delta i utformningen av georgisk utrikespolitik. När hon tog sin roll på allvar och vägrade att endast spela statist måste hon avlägsnas. Så småningom blev hon alltför obekvämt för den georgiska ledningen och avskedades från sin befattning under förödmjukande former, som i vissa avseenden företedde likheter med de stalinistiska skenrättegångarna.

Skenet bedrar: Zourabichvili beskriver ingående hur rosenrevolutionärerna blivit mästare i konsten att bygga Potemkin-kulisser. Hyreshusens fasader putsas. Fontäner och fasadbelysning förskönar stadsbilden i Tbilisi och Batumi. Enstaka modellfängelser och – sjukhus byggs och förevisas för utlänningar. Utländska gäster undfägnas på ett överdådigt sätt tack vare en blandning av traditionell georgisk gästfrihet och de förföriska metoder som kommunistregimen skickligt tillämpade. Många är de utländska journalister och politiker som låtit sig charmas och gärna satt tilltro till regimens varje påstående utan att ana hur den verklighet som döljer sig bakom retoriken och fasaderna egentligen ser ut.

De demokratiska institutionerna som regering, parlament, rättsväsen och massmedia är också de imitationer som skall ge sken av verklig demokrati fastän de döljer en auktoritär regim. Makthavarna uppfattar sig som allsmäktiga och tillåter ingen verklig konkurrens eller medinflytande från någon opposition. Rättsväsendet är inte oberoende av den verkställande makten utan ett lydigt redskap i makthavarnas händer. Ledningens maktmissbruk är iögonfallande. Myndigheterna respekterar inte privategendomens helgd

och genomför brutala exproprieringar. Flera fall av misshandel och mord med inrikesministeriet och säkerhetstjänsten inblandade för tankarna till laglösheten under Sjevardnadze. Det dröjer inte lång tid efter Rosenrevolutionen innan medialandskapet börjar begränsas. Bottenmärket nås när TV-stationen Imedi stormas, vandaliseras och stängs av specialstyrkor den 7 november 2007.

Genomförandet av s.k. fria och rättvisa val blir en dimridå som endast bristfälligt maskerar sofistikerade manipulationer och öppet valfusk. Eftersom oegentligheterna huvudsakligen hänför sig till tiden före och strax efter valdagen, medan fuskets under själva valdagen inskränks så mycket som möjligt, förs internationella valövervakare bakom ljuset. Varken amerikaner eller européer protesterar mot valfuskets utan stryker makthavarna medhårs.

Att den georgiska ledningen lyckats så väl med att skapa en synvillia tillskriver Zourabichvili delvis det faktum att Saakasjvili framgångsrikt tagit västliga PR-konsulter till hjälp, både från Washington och från Bryssel. Dessa känner ju väl till västerlänningars förväntningar och mentalitet och har kunnat utforma anföranden som går hem i väst och får många västerlänningar att tro på georgiska bedyranden om demokrati, yttrandefrihet m.m. Särskilt amerikanerna är enligt Zourabichvili i mångt och mycket ansvariga för att rosenrevolutionärernas politik kunnat spåra ur. De har genom sitt obetingade stöd för Saakasjvili som person till slut blivit blunda för den georgiska verkligheten och på så sätt äventyrat Georgiens bästa.

Saakasjvili är en man med Janusansikte, med en motsägelsefull och labil personlighet, anser den tidigare utrikesministern. Bakom den liberala och demokratiska fasaden döljer sig i själva verket neokommunistiska bolsjevikmetoder. Saakasjvilis regim utmärker sig t.ex. för påfallande hög personalomsättning. Inspirationskällan till

de ständiga omflyttningarna med avskedanden och nyutnämningar i en aldrig sinande ström är ingen mindre än Stalin själv. Demokratins urholkning med i det närmaste enpartisystem samt maktkoncentration till en liten krets förtrogna kring presidenten påminner också om det förflutna. Telefonavlyssning, hot och skrämselfpropaganda har åter kommit till heders under den mäktige inrikesministern Merabisjvilis ledning. Dennes förehavanden jämförs med den roll som Beria spelade under Stalins tid. Oppositionella anklagas allt oftare för att vara agenter i utländska makters tjänst – konspirationsteoriernas återkomst är påtaglig. Rysskräcken utnyttjas i tid och otid för att misstänkliggöra oliktankande och få dem att framstå som folkets inre fiender.

Saakasjvili och de unga, idealistiska rosenrevolutionärerna kring honom har förvandlats till cyniker och krassa maktpolitiker, menar Zourabichvili. Som exempel anför hon augustikriget ifjol. Syftet var att få Georgien att framstå som offer för rysk aggression och på så sätt skaffa landet, och framför allt dess ledare, sympati utomlands och stöd i Väst, samtidigt som befolkningen patriotiskt skulle sluta upp kring presidenten, vars popularitet börjat dala, och skulle lägga all opposition mot det inhemska demokratiunderskottet åt sidan. Redan från början var rosenrevolutionärerna splittrade i en konfrontatorisk falang av hökar och en grupp som förespråkade förhandlingar och förtroendeskapande åtgärder i förhållande till utbrytarområdena och deras ryska beskyddare. Så småningom tog hökarna alltmer överhanden. I stället för att verka för avspänning strävade de efter att höja spänningen gentemot utbrytarregionerna och mot Ryssland för att öka Georgiens säkerhetspolitiska värde och få så omfattande stöd som möjligt från sina amerikanska allierade. Varför protesterade ingen när de georgiska militäranslagen 2007 uppgick till nästan en tredjedel av hela statsbudgeten? Varför använde inte

amerikanerna sitt stora inflytande i Tbilisi för att motverka militära äventyr? Att augustikriget skulle ha börjat med ett ryskt anfall som Georgien endast måste försvara sig mot är en version som man på georgiskt håll först i ett sent skede framlade, en version som inte är trovärdig. Den f.d. utrikesministern vill på intet sätt urskulda Ryssland för dess krig mot Georgien. Men hon vill framhålla att Saakasjvili också bar ansvar för vad som skedde. Hans sätt att sedan framställa nederlaget som en seger för Georgien anför hon som ett av exemplen på regimens fantastiska förmåga att bygga Potemkinkulisser.

Zourabichvilis slutsats blir att det inte finns någon större skillnad mellan Stalins efterträdare i Ryssland och Georgien, mellan Putin och Medvedev å ena sidan och Sjevardnadze och Saakasjvili å den andra. De är alla samma andas barn: de har inte gjort upp med det kommunistiska förflutna.

Numera är Zourabichvili en av den georgiska oppositionens förgrundsgestalter och en av president Saakasjvilis argaste motståndare. Det är en bitter uppgörelse med Rosenrevolutionens förvaltare som hon levererar i sin bok. Den färgas av hennes besvikelse över att ha blivit avskedad från utrikesministerposten och lämnad i kylan. Hennes analys av den georgiska verkligheten har på sina ställen inslag av det konspiratoriska tänkande som hon annars själv kritiserar. Vissa av hennes påståenden är överdrivna. Att beteckna de senaste årens utveckling under Saakasjvilis styre som ”den georgiska tragedin” kan förefalla magstarkt – landet har trots allt på kort tid utvecklats från en i det närmaste *failed state* till ett någorlunda modernt land, där politiska och ekonomiska reformer hunnit längre än någon annanstans i forna Sovjetunionen, med undantag av Baltikum.

Det ligger väl i sakens natur att en skildring av en dröm som gått i kras, av ett ideal som visar sig ha varit en illusion, innehåller ensidiga bedömningar. Men

Zourabichvilis ärende är inte att ge en uttömmande beskrivning av utvecklingen i Georgien – hennes ärende är ett annat: att visa på rosenrevolutionärernas avigsidor. Och det gör hon initierat och med fransk cartesiansk skärpa. Hon erkänner i förbigående deras prestationer men lägger tonvikten vid deras tillkortakommanden. Härefter ligger bokens förtjänst. Den hjälper oss att återställa den rubbade jämvikt som länge rått i Väst, särskilt under den tid då president Bush satt i Vita Huset. Då skönmålades ofta Georgien på ett sätt som gjorde många georgier illa till mods,

eftersom de ingalunda kunde känna igen sig i den ”demokratins fyrbåk” som de påstods leva i.

La tragédie géorgienne kan med sin skarpa kritik av det georgiska ledarskapet framstå som överdrivet pessimistisk. Men i sin inledning påpekar författarinnan att det kvardröjande kommunistiska tänkandet framför allt finns kvar hos dem som vistas i maktens korridorer, medan det till stor del försvunnit ur vanligt folks medvetande. Det finns med andra ord gott hopp om Georgien.

Östbulletinen, nr. 1, 2010, årgång 14.

ISSN 1654-8698

Utgivare:

Sällskapet för studier av Ryssland, Central- och Östeuropa samt Centralasien

Tryckt i Stockholm 2010.

Redaktör och ansvarig utgivare: Ingmar Oldberg

Östbulletinen utkommer med cirka 4 nummer per år och kan rekvireras från:

ingmar.oldberg@gmail.com, tel. 08-6696221,

Postadress: Krukmakargatan 46, 11726 Stockholm

Tidigare nummer av Östbulletinen finns tillgängliga på Sällskapets hemsida:

<http://www.sallskapet.org>